

УДК [343.98:343.53](477)

К. Б. ЛЕЩУК,*ад'юнкта**Харківського національного університету внутрішніх справ*

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ І ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Розглянуто криміналістичну класифікацію і характеристику злочинів сфері обігу цінних паперів, предмет даних злочинів, обстановку вчинення.

Однією з найбільш складних для контролю з боку правоохоронних органів криміногенних сфер є сфера обігу цінних паперів. Злочини, вчинені з використанням цінних паперів, є найбільш витонченими злочинами, виявлення й розслідування яких вимагає від правоохоронців знання особливостей механізму їх учинення. Але в криміналістичних дослідженнях цим питанням приділяється явно недостатньо уваги. У працях Г. А. Магусовського, А. Ф. Волобуєва, В. А. Гамзи, І. Б. Ткачука, В. А. Баранова та інших розглядаються тільки окремі аспекти особливостей названих злочинів та їх розслідування. Аналіз же матеріалів кримінальних справ даної категорії дозволяє зробити висновки про появу нових, досить складних і раніше не відомих правоохоронним органам способів підготовки, вчинення та приховання злочинів у сфері обігу цінних паперів. Визначення криміналістичних особливостей цих злочинів і становить **мету** даної статті.

Зважаючи на велику різноманітність злочинів, що вчиняються з використанням цінних паперів, на наш погляд, потрібно створити їх криміналістичну класифікацію. Саме криміналістична класифікація злочинів у сфері обігу цінних паперів є відправним моментом для побудови криміналістичної характеристики даного різновиду злочинів і методичних рекомендацій з їх розслідування. Зокрема для «озброєння» правоохоронців потрібні знання кримінально-правової характеристики, обстановки вчинення злочинів, предмету замаху, способів чинення злочинів і відповідних засобів, типологічних особливостей злочинців, особливостей організованої злочинної групи (якщо злочин у сфері обігу цінних паперів вчинений групою осіб) [1, с. 153].

У кримінально-правовому аспекті визначення поняття злочинів у сфері обігу цінних паперів та їх класифікація має єдину підставу, а саме статті Кримінального кодексу (далі – КК) України, які встановлюють кримінальну

відповідальність за вчинення злочинів у сфері випуску та обігу цінних паперів. До цих злочинів належать: виготовлення та збут державних цінних паперів (ст. 199 КК країни), виготовлення та збут недержавних цінних паперів (ст. 224 КК України), випуск цінних паперів без реєстрації емісії (ч. 1 ст. 223 КК України), внесення у документи, які подаються для реєстрації цінних паперів, завідомо недостовірної інформації або затвердження таких документів (ч. 2 ст. 223 КК України) та розголошення або використання неоприлюдненої чи неопублікованої інформації про емітента або його цінні папери (ст. 232-1 КК України).

Кримінально-правова класифікація злочинів у сфері обігу цінних паперів є інструментом, який полегшує відмежування одних злочинів від інших, визначення ступеня їх суспільної небезпеки, та відповідного виду і міри покарання [2, с. 5]. Але вирішувати криміналістичні завдання з використанням тільки положень кримінального права не вдається. Для цього потрібні більш детальні знання про елементи механізму вчинення цих злочинів, де використовується такий специфічний інструмент, як цінні папери.

На наш погляд, під злочинами у сфері обігу цінних паперів в криміналістичному аспекті потрібно розуміти корисливі діяння, вчинені особами з використанням легальних форм господарської діяльності чи службового становища щодо контролю за цією діяльністю. До даної категорії можна віднести низку злочинів, склади яких сформульовані в різних розділах Кримінального кодексу України, але їх об'єднує використання цінних паперів за єдиним злочинним задумом. Згідно зі слідчо-судовою практикою, заволодіння чужим майном із використанням цінних паперів закономірно пов'язано із вчиненням таких злочинів, як фіктивне підприємництво, підроблення документів, незаконне втручання в комп'ютерні мережі, легалізація майна, здобутого злочинним шляхом, тощо.

У своїй сукупності ці злочини становлять своєрідні технології злочинного збагачення, коли один вид злочину є необхідним елементом підготовки іншого злочину або його приховування. Технології злочинної діяльності поєднують у собі комплекси взаємопов'язаних злочинів проти власності, господарських, посадових, комп'ютерних злочинів і набувають ознак системної діяльності. Одним із головних факторів існування комплексу злочинів як системи, на нашу думку, є наявність між злочинами такого зв'язку, що поєднує їх у єдиний ланцюг злочинної поведінки. Цей ланцюг характеризується наявністю основних і підпорядкованих злочинів. Причому підпорядковані злочини є формою, способом чи необхідною умовою вчинення злочину основного [1, с. 31].

До основних злочинів, учинених у сфері обігу цінних паперів, спираючись на аналіз слідчо-судової практики та дослідження вчених криміналістів можна віднести: шахрайство (ст. 190 КК України); заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України); шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України). До підпорядкованих злочинів можуть бути віднесені: виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199 КК країни), фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України); легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (ст. 209 КК України); порушення законодавства про бюджетну систему України (ст. 210 КК України); фіктивне банкрутство (ст. 218 КК України); ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212 КК України); доведення до банкрутства (ст. 219 КК України); порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів (ст. 223 КК України); виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224 КК України); підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358 КК України); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 України); службове підроблення (ст. 366 КК України); злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж (статті 361–363 КК України) тощо. Поєднання основного і підпорядкованих злочинів в одній кримінальній справі розширює предмет

доказування і, відповідно, повинно бути враховано при розробленні методичних рекомендацій з їх розслідування.

Структура криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються у сфері обігу цінних паперів, має певні особливості. Перш за все, вони визначаються тим, що до її змісту як елемент включаються дані *про цінні папери як предмет злочинного зазіхання*. Предмет злочинного зазіхання, являючи собою ту або іншу річ матеріального світу, у зв'язку з якою або з приводу якої вчиняється злочин, багато в чому визначає спосіб і механізм вчинення злочину, є орієнтиром для встановлення особливостей обстановки здійснення злочину, а у деяких випадках дає певну інформацію про характерні риси особистості злочинця. Цивільний кодекс України (ст. 194) визначає цінний папір як документ, що засвідчує з дотриманням установленної форми і обов'язкових реквізитів майнові права, здійснення або передача яких можливі тільки при його пред'явленні. Відповідно до Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок» цінними паперами є акції, облигації, векселі, чеки, приватизаційні цінні папери та інші документи, які у встановленому порядку віднесені до цінних паперів [4, с. 268].

Інформація про цінні папери, що є предметом злочинного зазіхання при вчиненні злочинів на ринку цінних паперів, може свідчити про ступінь поінформованості особи, що вчинила подібний злочин, щодо цінних паперів та ринку цінних паперів. Це сприяє встановленню деяких особистісних особливостей злочинця: віку, освіти, професії тощо. Зокрема, сам факт злочинного заволодіння тими або іншими цінними паперами вказує на поінформованість зловмисника про їх цінність, можливості даної особи отримати вигоду від використання цих цінних паперів і, отже, про велику ймовірність їх швидкої реалізації іншим учасникам ринку цінних паперів.

Тому інформація про цінні папери, наявна, як правило, вже на початку розслідування, разом з іншою інформацією зі справи може прояснити окремі сторони способу, механізму й обстановки здійснення даного виду злочинів. Предметом злочинного посягання при вчиненні шахрайства даного виду можуть бути:

1) цінні папери, що викрадаються (або одержується право на них) шляхом комплексу злочинних дій;

2) будь-яке інше майно, яке викрадається (або право на яке отримується) за допомогою використання незабезпечених, дефектних та

інших подібних цінних паперів шляхом комплексу злочинних дій.

Вивчення слідчо-судової практики і криміналістичних досліджень дозволяє зробити висновок, що у сфері обігу цінних паперів найбільш поширені економічні злочини, де цінні папери є, з одного боку, предметом зазіхання, а з іншого – засобом учинення злочину (у разі використання цінних паперів для отримання майна). Цінні папери виступають як предмет посягання при обманному заволодінні ними з подальшим використанням як платіжного засобу (для оплати товарів чи послуг різних фірм). Іноді вони реалізуються за грошовий еквівалент господарюючим суб'єктам, які не усвідомлюють злочинного походження цінних паперів.

Як засіб учинення злочину цінні папери виступають у випадку їх використання для заволодіння чужим майном. Зокрема, іноді за допомогою підроблених цінних паперів злочинці намагаються заволодіти грошовими коштами або іншим майном (продовольчими товарами, аудіо- та відеотехнікою, автомобілями, автобусами, кольоровими металами тощо). При цьому злочинці використовують різного роду дефектні цінні папери (з дефектом форми або змісту), підроблені цінні папери, цінні папери, не забезпечені грошовими коштами, вигадані (неіснуючі за законодавством). Використовуючи дефектні цінні папери, злочинці вводять на ринок цінних паперів фактично фіктивні платіжні засоби [5, с. 24]. У таких випадках цінні папери виступають зряддям злочинного зба-

гачення шляхом обману, що повинно кваліфікуватися за ст. 190 КК України.

Обстановкою вчинення злочинів на ринку цінних паперів є умови функціонування фондового ринку в Україні. Ринок цінних паперів у загальному виді можна визначити як сукупність економічних відносин з приводу випуску і обігу цінних паперів. Фондовий ринок України регулюється законами України «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про обіг векселів в Україні», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» та іншими підзаконними нормативними актами. На фондовому ринку здійснюється обіг цінних паперів, проводиться укладення цивільно-правових угод, що тягне за собою перехід прав власності на цінні папери. Аналіз матеріалів порушених кримінальних справ дає підстави для висновку про те, що злочинні угруповання активно освоюють фондовий ринок України, що формується. Істотну «допомогу» в цьому їм надають пов'язані з ними керівники фінансових структур. Іноді організовані злочинні формування спеціально для шахрайського збагачення створюють комерційні структури, які легально займаються операціями з цінними паперами [3, с. 10].

Наведені положення, на наш погляд, є вихідними при визначенні особливостей методики розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу цінних паперів.

Список використаної літератури

1. Прогидія економічній злочинності / [Орлов П. І., Волобуєв А. Ф., Осика І. М., Степанюк Р. Л., Зарецька І. М., Едвард Картер, Річард Ворнер]. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 568 с.
2. Кашкаров О. О. проблеми кваліфікації злочинів у сфері випуску та обігу цінних паперів / О. О. Кашкаров. – Х. : Формат Плюс, 2008. – 185 с.
3. Баранов В. Н. Криминализация рынка ценных бумаг в сфере вексельного оборота / В. Н. Баранов // Преступность в сфере кредитно-финансовых отношений и на рынке ценных бумаг. Вып. 1. Проблемы борьбы с экономическими преступлениями, совершаемыми с использованием ценных бумаг. – М. : ВНИИ МВД России, 1998. – С. 73–81.
4. Про цінні папери та фондовий ринок : закон України від 23 лют. 2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – Ст. 268.
5. Гамза В. А. Преступления в сфере вексельного обращения: криминалистическая характеристика и меры предупреждения : учеб.-практ. пособие / В. А. Гамза, И. Б. Ткачук. – М. : Шуилова И. И., 2004. – 160 с.

Надійшла до редколегії 19.10.2010

ЛЕЩУК К. Б. КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ И ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ОБОРОТА ЦЕННЫХ БУМАГ

Дана характеристика преступлений в сфере оборота ценных бумаг, рассмотрены криминалистическая классификация, предмет данных преступлений, обстановка совершения.

LESHCHUK K. CRIMINALISTIC CLASSIFICATION AND CHARACTERISTIC OF THE CRIMES IN THE DOMAIN TURROVER SECURITIES

Criminalistic classification and characteristic of the crimes in the domain turrover securities, subject this crimes, situation perpetration is considered.